

Наталія Солонська,

зав. науково-видавничим відділом НБУВ, к.і.н.

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ НА СТОРІНКАХ «УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ЖУРНАЛУ» (1957-1998): ОГЛЯД СТАТЕЙ

Проаналізовано матеріали з бібліотечної тематики, опубліковані в провідному українському історичному журналі, які друкувалися в ньому хоча й не систематично, але протягом понад сорока років, і тому дають цікаву інформацію не тільки про бібліотечне життя України, а й про місце та роль бібліотек у суспільстві за цей період часу.

В «Українському історичному журналі» (періодичний орган Інституту історії України НАН України) із цілком зрозумілих причин не виділено в спеціальну рубрику такі дисципліни, як бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство, хоча остання і входить у групу історичних: в установі не було відповідних відділів, які б вивчали ці галузі. Рубрикатор журналу, вже традиційно, розбитий не за характером наукової спрямованості, а за типологічними ознаками: статті, дослідження, замітки, повідомлення тощо. За багато років такий підхід цілком себе виправдав. Утім, бібліотечний процес усе-таки знайшов відбиття на сторінках цього солідного і строгого у відборі матеріалів академічного видання, що свідчить про розуміння редколегією та редакцією часопису важливості діяльності бібліотек для суспільства. Безперечно, про повну її картину не йдеться. Але, проаналізувавши надруковані, як правило, невеликі за обсягом, матеріали, ми одержимо цікавий зріз не тільки суто бібліотечного життя України, а й політичної, ідеологічної, моральної ситуації в республіці через призму цього процесу.

На Республіканській нараді (1959) з питань розвитку допоміжних історичних дисциплін указувалося на незадовільний стан у галузі створення історичної бібліографії. Зокрема, цій проблемі було присвячено доповідь визнаного фахівця Ф.П.Максименка «Стан і основні завдання істо-

ричної бібліографії на Україні». Тема продовжується і в інформації О.А.Бевзо «Республіканська нарада з питань розвитку допоміжних історичних дисциплін» (1959, №4, с.160-161).

У 1961, №1, с.73-76 Я.Дашкевич (нині відомий історик, професор) позитивно оцінив процес підготовки праць з історичної бібліографії.

Матеріал О.К.Олійниченко «Бібліотечне будівництво на Україні в 1921-1923 рр.» (рубрика «Замітки», №5, 1963, с.91-95) є екскурсом у минуле і визначає ідеологічну ситуацію часу. Автор публікації розглядає бібліотеку згідно з партійними директивами як політико-освітню установу і підсилює свою точку зору різного рівня резолюціями партійних та урядових нарад, конференцій, пленумів.

Розкривається злидарське матеріальне становище бібліотек, вказується на різке скорочення бібліотечної мережі в 1920-1921 рр.

Утім, у перші роки радянської влади вживалися й заходи щодо поліпшення стану політичних осередків, до яких належали й бібліотеки.

Державних коштів, як і зараз, не вистачало, країна бідувала. Але позитивною була, скажімо, постанова «Про одноразовий грошовий збір у містах і містечках України для потреб культурно-освітніх закладів». Може, й сьогодні подібна акція врятувала б не одну маленьку, таку потрібну для населення, бібліотеку.

Проте прикомандирування до бібліотек партійних працівників, які здебільшого не мали

навіть семикласної освіти, найнегативнішим чином вплинуло на розвиток не тільки бібліотечного процесу, а й науки, освіти, культури. Головна вимога до бібліотекаря нового часу - не освіта, ерудиція, а його політична підготовка.

Нинішній директор Державної історичної бібліотеки України Л.Л. Макаренко і П.І. Жевахов у №5 за 1962 р. (с.147-148) повідомляють про своєрідний ювілей книгозбірні - десятиліття відновлення після війни ДІБ, створеної в 1939 р. На початок 1941 р. її фонди нараховували близько 500 тис. од.зб. У формуванні повоєнного масиву бібліотеці допомогли різні установи.

Уже тоді ДІБ мала тісні творчі контакти з Інститутом історії АН УРСР (нині - Інститут історії України НАН України). Це переросло в плідну довголітню творчу традицію.

400-річний ювілей російського книгодрукування припадав на початок 1964 р. і «За постановою бюро Секції суспільних наук АН УРСР від 9 травня 1963 р.» Державна публічна бібліотека АН УРСР готує наукову сесію з участю провідних учених-книгознавців республіки, яка буде присвячена 400-річчю російського книгодрукування».

ДПБ АН УРСР (нині - НБУВ) 10 червня 1963 р. провела, як повідомляє О.В. Молодчиков у №6 за 1963 р. (с.151-152), наукову конференцію, обговорюючи серію збірників «Книга. Исследование и материалы» (М.). Було проаналізовано питання розвитку книгознавчої думки в республіці.

У роботі конференції взяли участь науковці АН УРСР, викладачі вузів, працівники бібліотек, книговидавництва, книжкової торгівлі з різних міст Союзу.

Доповідачі: О.О. Сидоров (чл.-кор. АН СРСР, Москва), В.С. Дончак (директор ДПБ АН УРСР), О.І. Дей (д.ф.н.).

Саме на тій конференції відомий вітчизняний учений, книгознавець П.М. Попов порушив питання та обгрунтував необхідність створення в Україні Музею української книги.

У 1999 р. з ініціативи Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського в травні проводиться Міжнародна наукова конференція «Львівському Апостолу - 425», присвячена початкам книгодрукування в Україні.

Програмним для українських бібліографів став лист до редакції журналу (1965, №1, с.158-159) «Про необхідність видання бібліографії з історії УРСР», підписаний провідними вченими республіки акад. АН УРСР І.П. Крип'якевичем, д.і.н., проф. М.І. Марченком, д.і.н., проф. А.О. Введенським, к.і.н. Я.Д. Ісаєвичем (нині - акад. НАН України, директор Інституту українознавства

ім. І.Крип'якевича НАН України), к.і.н. Я.Д. Дашкевичем (нині - д.і.н., заступник директора Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського), незабутнім Ф.П. Максименком, заступником директора Наукової бібліотеки Львівського державного університету ім. І.Франка, Н.М. Шеліховою, бібліографом.

Наголошується, що в країні «ведеться велика видавнича робота в галузі бібліографії». На той час її темпи з об'єктивних причин знизилися. Підготовку першого тому було припинено і це змусило ініціативну групу виступити з відкритим листом у науковій пресі й порушити питання щодо відновлення перерваної роботи.

С.В. Сороковська в №6 за 1965 р. (с.129-131) аналізує «Бібліографічні покажчики на сторінках «Науково-інформаційного бюлетеня Архівного управління», де друкуються бібліографічні праці, інформації та рецензії на нові бібліографічні видання, огляди літератури.

«Для істориків, - підкреслює Сороковська, - цінним є покажчик, що розкриває зміст 57 номерів журналу «Літопис революції за 1922 - 1933 рр.» Цей журнал уже став бібліографічною рідкістю».

Бібліографуванню історико-архівної літератури та літератури з архівознавства присвячені посібники, складені В.Скориною, Л.Хмілем, С.С.Кукреш.

Важливим, на думку автора публікації, є те, що в «Бюлетені» розкрито зміст наукових записок, праць істориків Дніпропетровського, Київського, Львівського, Одеського, Ужгородського, Харківського і Чернівецького університетів за 1939 - 1957 рр., «Вісником Академії наук Української РСР» за 1928-1952 рр., наукових записок і тематичних збірників інститутів суспільних наук АН УРСР за 1943 - 1960 рр.

Досвідчений бібліограф Сороковська віддає належне праці своїх колег, які виконали велику копітку роботу. Згадує вона і про те, що авторам статей, котрі готують до друку «Історію міст і сіл Української РСР», стане в нагоді бібліографічний покажчик, складений Ф.П. Максименком. Але принципово оцінюючи бібліографічні праці «Бюлетеня», справедливо вказує і на недоліки в змісті покажчиків та бібліографічних описів, розміщених у посібниках матеріалів.

У №2 за 1966 р. на с.155 надруковано невелику інформацію про біобібліографічний словник «Історики-науковці Радянської України» щодо підготовки якого було висунуто пропозицію на засіданні бюро Проблемної наукової ради «Історія історичної науки в Українській РСР».

«75-річчю з дня народження Ю.О.Меженка»

присвячує своє дослідження Ф.К.Сарана в №6 за 1967 р. (с.135-137).

В останні роки стало можливим користуватися особовим архівом цього відомого українського бібліографа, книгознавця, бібліотекознавця, відповідального редактора журналу «Бібліологічні вісті». З'явилися й цікаві дослідження його наукового доробку (зокрема, монографія Н.В.Стрішенець «Бібліографічна спадщина Юрія Меженка» та праці інших дослідників, наприклад Г.І.Ковальчук).

Наприкінці 60-х років публікація Ф.К.Сарани була чи не єдиною про Меженка (послідовно й наполегливо намагався привернути увагу громадськості до постаті Меженка ще Я.Р.Дашкевич).

Зрозуміло, з позицій сьогоденної інформаційної бази деякі позиції статті Сарани потребують роз'яснень.

При всій повазі до автора матеріалу, не можна погодитися з такими його словами, що «В 20-х роках Ю.О.Меженко пише велику кількість статей з питань книгознавства та бібліографії», оскільки обсяг творчого доробку цього дослідника дещо скромніший, хоча можна зрозуміти й явну симпатію Сарани до Меженка.

Федір Кузьмович завуальовано пише про від'їзд Меженка в Ленінград у 1934 р, власне, першу еміграцію того з України. Не міг Сарана написати й про другу, і теж у Ленінград, таку ж вимушену еміграцію.

Олександр Матвійовичу Лазаревському присвячує свою публікацію С.В.Сороковська «Перший український бібліограф-історик» (1968, №2, с.114-117). Коротко охарактеризовано бібліографічний доробок відомого українського історика, детальніше - його першу бібліографічну працю «Опыт указателя источников для изучения Малороссийского края в историческом и географическом отношении» (1853). У 1858 р. побачив світ його «Указатель источников для изучения Малороссийского края» (описано понад 550 книг і статей).

Починання Лазаревського, праці якого й сьогодні є джерелом «довідок про літературу з історії України від початку книгодрукування до середини ХІХ ст.», підтримали українські історики П.С.Єфименко та Г.О.Милорадович. Отже, в Україні ще тоді закладалися традиції вітчизняної бібліографії.

1968, №1, с.32-40. Рубрика «З історії розвитку історичної науки в УРСР». С.В.Сороковська дає короткий історичний нарис «Розвиток історичної бібліографії в Українській РСР», аналізуючи бібліографічний доробок українських спеціалістів у цій галузі за сорок років. І хоча стаття сьогодні потребує суттєвих коригувань щодо фактичного

матеріалу, на жаль, подібного огляду з 1968 до 1998 р. ніхто з фахівців не зробив.

Позитивною ініціативою редакції УІЖ був початок друкування в №8 (1968) бібліографії з певної тематики. У даному числі подано бібліографію праць «Українська РСР у міжнародних відносинах в післявоєнний період», що тоді добре прислужилося фахівцям і ще раз засвідчило важливість цієї галузі для наукових досліджень.

У №7 за 1970 р. на 156 с. публікується «Бібліографія історії Великої Вітчизняної війни на Україні», що теж була ґрунтовним джерелом для дослідників.

Матеріал «Про діяльність фронтових бібліотек у 1944 р.» П.П.Бушуєва (Москва) в №6 (1971 р., с.84-86) ще раз нагадує сучасним дослідникам про те, що бібліотечний процес в Україні під час Великої Вітчизняної війни є не тільки маловідомою сторінкою, а й не дослідженою. І, на жаль, ніхто поки що з аспірантів чи з пошукувачів не обрав цю важливу тему за дисертаційне дослідження.

Самопожертва, широкосердна відданість справі фронтових бібліотекарів, чимало з яких загинуло на фронтах Великої Вітчизняної, тисячі були важко поранені, безперечна і достойна ґрунтового наукового дослідження.

Матеріалом «Бібліотека М.А.Марковича» (№1, 1973, с.108-111) Є.О.Колесник хотіла привернути увагу наукової громадськості до багатих фондів ЦНБ АН УРСР.

Коротко подається біографія відомого українського історика, поета, письменника, фольклориста. (Першим надрукувала дослідження діяльності Марковича «Киевская старина»). Характеризується фонд його приватної бібліотеки й визначається її наукова й історична цінність.

У рубриці «Хроніка та інформація» (1973, №4, с.158-159) опубліковано надзвичайно цікаву замітку співробітника нашої Бібліотеки П.А.Сотниченка «Про створення київського музею Г.С.Сковороди».

У зв'язку з відзначенням 250-річчя від дня народження великого українського філософа, Президія АН УРСР прийняла постанову і схвалила план ювілейних заходів, які поряд з іншими передбачали розміщення музею Г.С.Сковороди в колишньому будинку Києво-Могилянської академії, де учився мислитель (тоді філія №1 ЦНБ АН УРСР, Набережна-Микільська, 2-а).

П.А.Сотниченко зазначає: «Організація музею почалася із збирання експонатів. Перші з них уже надійшли в грудні 1972 р. від Українського республіканського ювілейного комітету по відзначенню 250-річчя від дня народження Г.С.Сковороди - фарфорова ваза з портретом Г.С.Ско-

вороди і рушник, подарований Комітету від м. Чернух, великий портрет філософа, який був замовлений для урочистого засідання, що відбулося 1 грудня 1972 р. у приміщенні Київського театру опери і балету, бюст, ювілейні видання творів мислителя, медалі тощо. Було влаштовано постійно діючу виставку «Григорій Сковорода».

Наголошується, що «організація музею Г.С.Сковорода - почесне завдання для Центральної наукової бібліотеки АН УРСР».

Тобто, 26 років тому було розпочато дуже цікаву справу, чи, може, тільки так видається? Як відомо, сьогодні при Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського такого музею нема. Що ж сталося? І чи можливе відновлення і, навіть, продовження почину не таких уже й далеких років, адже йдеться про незвичайний та оригінальний музей - музей ученого при Бібліотеці.

Проте проблема, мабуть, не настільки однозначна, як може здатися з першого погляду. До бібліотекознавців, до працівників культурно-просвітницьких центрів тут виникає чимало запитань: наскільки це доцільно - музей при бібліотеці (у великому і невеликому місті). Коли - так, то якою повинна бути ця установа, її статус, імідж у суспільстві, призначення? Чи є подібні приклади бібліотечних музеїв в Україні, за кордоном? Бібліотекарі чогось не поспішають висвітлювати цей аспект на сторінках нашого журналу. В інших - теж не пригадуються подібні публікації.

Отже, публікація П.А.Сотниченка і через понад два десятиліття спонукає до конкретного дослідження, роздумів.

Працю М.П.Гуменюк «Українські бібліографи ХІХ - початку ХХ ст. Нариси про життя та діяльність» рецензують Ф.І.Стеблій і В.Т.Полек у №3, 1971, с.139-141 (рубрика «Критика та бібліографія».

Автори пишуть ніби сьогодні: «Для вивчення історії вітчизняної бібліографії, зокрема української, зроблено ще дуже мало: немає ні узагальнюючих досліджень, ні більш-менш ґрунтовних нарисів про багатьох її діячів». Звичайно, не обійдемо увагою цікаві праці Н.Королевич.

Рецензенти віддають належне роботі Гуменюка, що є «підсумком багаторічних творчих пошуків». Книга складається з ряду нарисів і ця архітектоніка побудови стала по суті традиційною для наступних праць такого плану інших українських дослідників.

Ми дозволимо собі не погодитися із закидом Ф.І.Стеблій та його співавтора, які до недоліків книги Гуменюка відносять брак широкої характеристики епохи. По-перше, її автор писав не

історичну працю, навіть не історичні нариси, а біобібліографічні. По-друге, поверхове висвітлення різних історичних періодів, а Гуменюк розповідав про діячів, які жили в різні роки, тільки б захарашило роботу.

О.К.Олейниченко в матеріалі «Створення книжкових фондів бібліотек на Україні в 1917-1920 рр.» (1973, №5, с.85 - 89) порушує «питання комплектування бібліотек, що створювалися, необхідною політичною літературою».

Матеріал співробітника ЦНБ П.А.Сотниченка «З історії філіалу Центральної наукової бібліотеки АН УРСР» написаний небайдужою людиною. Цікаве твердження автора статті, що бібліотека Київської академії по суті є першою науковою книгозбірнею в Україні, фундаторами якої були І.М.Борецький, П.Сагайдачний, Л.Зизаній, П.Могила, І.Гізель, В.Ясинський та ін. Дослідник розкриває історію створення бібліотеки, її формування, комплектування фондів. 30 квітня 1923 р. за постановою Президії Укрголовпрофосвіти книгозбірню Академії було передано ВБУ (прибл. 250 тис. прим. - монографії, журнали, газети, ноти, карти, атласи, рукописи тощо).

«4 грудня 1923 р. Рада ВБУ прийняла рішення назвати бібліотеку і будинок колишньої Академії Філією Всенародної бібліотеки України». У матеріалі ґрунтовно і з професійним знанням справи розкриваються особливості і специфіка роботи цього підрозділу, її процес. Наголошується на непересічній цінності фонду Філії, де було зібрано праці, які належать до найкращих надбань людської думки.

У рубриці «Наш календар» (1977, №3, с.132 -133) надруковано інформацію С.Н.Іоффе «До 100-річчя заснування бібліотеки ім. В.Г.Короленка в Чернігові».

У правлінні книгозбірні, колись організованої О.А.Піщанським, свого часу були Михайло Коцюбинський, Микола Вороний та інші відомі українські письменники й громадські діячі й це, безперечно, позитивно вплинуло на її діяльність.

Ім'я Володимира Короленка було присвоєно бібліотеці в 1922 р. На час свого ювілею її фонд становив близько 800 тис. од.зб.

До цікавої сторінки історії повертає стаття А.В.Юрченка «Розвиток мережі сільбудів і хатчиталень на Україні» (1921 - 1925 рр.)» (1978, №11, с.95-100).

На хати-читальні (на 1 липня 1921 р. їх в Україні налічувалося 5669) було покладено важливе завдання: ліквідація неписьменності та малописьменності, а, крім того, й ідеологічне розповсюдження серед селян газет та політосвітньої літератури. При хатах-читальнях організовували-

ся сільськогосподарські гуртки, які працювали під керівництвом учителів та лікарів.

За всеукраїнським переписом, членами товариств «Селянський будинок» у 1924 р. було охоплено 87119 осіб.

Матеріал *Л.П.Вовк* «Підготовка бібліотечних працівників в Українській РСР у післявоєнний період» подано в рубриці «Замітки» (1978, №1, с.71-75). Автор звертає увагу на сумну статистику: багато бібліотечних працівників загинуло на фронтах Великої Вітчизняної війни і зазначає, що частина з тих, хто вижив, «залишилася в лавах Радянської Армії». Плинність кадрів у бібліотеках, набула в повоєнний час значного обсягу.

Для поліпшення ситуації при культосвітніх технікумах і Харківському державному бібліотечному інституті відкриваються відділи заочного навчання, короткотермінові курси. За перші роки післявоєнної п'ятирічки Київський технікум випустив 800 бібліотечних працівників. 16 технікумів, котрі діяли тоді в УСРР, щорічно випускали понад тисячу фахівців.

Крім того, розгорнулася робота, спрямована на підвищення кваліфікації бібліотечних працівників без відриву від виробництва. Для цієї категорії запроваджується щорічна атестація. Київська обласна бібліотека провадила лекції з бібліотечної справи, практичні заняття для студентів-заочників, здійснювала підготовку і перепідготовку працівників сільськогосподарських бібліотек на шестимісячних курсах, постійно діючих семінарах, робила огляди фахової літератури. Важливу роль, підкреслює Вовк, тут відіграв і щомісячний журнал «Культурно-освітня робота».

У рубриці «Критика та бібліографія» (№1, 1979, с.147-148) надруковано рецензію А.В.Хідекелі на монографію «История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР» (Київ: Наукова думка, 1979, 227 с.). Автор матеріалу вважає, що в монографії досить повно висвітлено діяльність Центральної наукової бібліотеки України ім. В.І.Вернадського АН УРСР, розкрито її багатогранну роботу по бібліотечно-інформаційному обслуговуванню вчених і спеціалістів, взагалі читачів, узагальнено багатий досвід по формуванню фондів, організації науково-інформаційної системи, використанню сучасних методів досліджень в галузі бібліотекознавства і книгознавства.

З цією високою оцінкою не можна не погодитися. Праця відіграла свою важливу роль, оскільки була, по суті, першою узагальнюючою роботою, де здійснено спробу комплексно висвітлити діяльність найбільшої бібліотеки України.

Не закидатимемо ні упорядникам, ні авторам, ні тим більше рецензенту інколи не тільки суттєві

неточності, замовчування історичної правди, часом свідоме, а часом і не свідоме, оскільки в ті роки ще багато джерельних документів не було введено в науковий і культурний обіг (значну частину просто не дозволялося оприлюднювати), як і те, що А.В.Хідекелі до прорахунків, «допущених авторським колективом», відносить відсутність загальної характеристики «політичної обстановки на Україні в 20-ті роки, внаслідок чого важко уявити собі, як проходив процес організації, а також і перший етап діяльності ЦНБ АН УРСР».

То був умисний крок авторів і редколегії, правду про заснування Бібліотеки писати було не можна, оскільки і її створення, і перший етап роботи припадав на часи гетьмана Скоропадського.

Утім, А.В.Хідекелі має рацію щодо не дуже стрункої структури монографії, повторень, браку глибокого аналізу та наукової оцінки бібліотечного процесу і діяльності Бібліотеки. Але рецензент не пропонує і свого бачення концепції написання подібних монографій і не робить жодної спроби проаналізувати ці аспекти.

І лише в 1998 р. вийшла друком наукова монографія «Історія Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. 1918-1941» професорів - акад. НАН України О.С.Онищенко та д.і.н. Л.А.Дубровіної. Праця відрізняється від своєї попередниці принциповими моментами: не тільки введенням значної кількості нових архівних документів, глибоким, прискіпливим їх науковим аналізом, а головне - концептуальним підходом - розробкою нової наукової періодизації діяльності Бібліотеки, архітектонікою моделі національної бібліотеки. Тобто, це вже не просто праця-довідник, це - наукове дослідження, яке є базовим підґрунтям для подальших історичних та бібліотекознавчих розвідок.

Упорядники «Покажчика бібліографічних посібників з історії Української РСР (1966-1977 рр.) *О.В.Молодчиков* та *С.В.Сороковська* в №10 за 1980 р. (с.154-159) підкреслюють важливість систематичного друкування в УІЖ покажчиків бібліографічних посібників з історії УРСР.

У рубриці «Трибуна молодого автора» (1989, №1, с.74-79) друкується стаття *В.М.Матяха* «Українська радянська бібліографія джерел з історії України доби феодалізму (1946-1986 рр.)» із заголовком, котрий обіцяє аналітичний матеріал, проте жанр публікації навіть важко визначити, оскільки це, скоріше, короткі анотації на праці з бібліографії. Дано високу оцінку покажчика, підготовленого в Інституті історії АН УРСР: Гудзенко Л.М., Дмитрієнко М.Ф., Шелюх Т.М. Радянське видання документальних мате-

ріалів з історії України, 1917-1968: Бібліографічний покажчик. - К., 1970. - 119 с. Виділяє автор і посібник, підготовлений ЛНБ ім.В.Стефаника: Визвольна війна українського народу 1648 - 1654 р.: Возз'єднання України з Росією: Анотований покажчик рукописних матеріалів бібліотеки. - Львів, 1954. - 115 с.

Далі Матях називає праці, які й досі не втратили свого значення для науки: Києво-Печерський державний історико-культурний заповідник: стародруки. Каталог. - К., 1971. - 79 с.; Максименко Ф.П. Кириличні стародруки українських друкарень, що зберігаються у львівських збірках, 1574 - 1800; Зведений каталог. - Львів, 1975. - 127 с.; Ісаєвич Я.Д. Львівські видання XVI - XVIII ст.: Каталог. - Львів, 1970. - 45 с.; Микитась В.Л. Давні рукописи і стародруки: Опис і каталог. - Ужгород, 1961. - Ч.1. - 95 с.; 1964. - Ч.2. - 83 с.; Микитась В.Л. Давні книги Закарпатського державного краєзнавчого музею: Опис і каталог. - Львів, 1964. - 85 с.; Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні. - Львів, 1981. - Кн.1 (1574 - 1700). - 131 с.; 1984. - Кн.2. - Ч.1 (1701 - 1764). - 131 с.; Ч.2 (1765 - 1800). - 127 с.; Видання Івана Федорова: Каталог / Склад. Запаско Я.П., Ісаєвич Я.Д. - Львів, 1983. - 203 с. та ін. Це - справді солідний підсумок надзвичайно копіткої і цінної для дослідників праці.

Але, на жаль, автор не здійснив аналізу та порівняння методології підготовки унікальних праць, не охарактеризував їх особливості як бібліографічного феномену, обійшов увагою змістову частину і наповненість, не простежив концептуальні підходи у відборі матеріалів, нічого не сказав про укладачів та індивідуальні особливості їх роботи. Тобто, про перелічені посібники можуть, власне, судити тільки ті, хто з ними ознайомлений.

Завсектором масової пропаганди літератури ДІБ УРСР С.Л.Обертень інформує про «Читацьку конференцію в Історичній бібліотеці» в №10, 1989, с.152. Повідомляється про зустріч колективу книгозбірні з заступником головного редактора УІЖ, к.і.н. В.М.Ричкою. Отже, працівники цієї бібліотеки вважають журнал і своїм періодичним органом. Тому-то і тодішня заввідділом історичного краєзнавства А.М.Комська (нині - заступник директор ДІБ України) запропонувала ввести в УІЖ рубрику «Бібліографія бібліографій». Цікава пропозиція, яку чомусь не було втілено.

В.М.Матях (1990, №1, с.149, рубрика «Критика та бібліографія») позитивно рецензує працю Є.О.Колесник «Книжные коллекции Централь-

ной научной библиотеки Академии наук УССР» (Київ: Наукова думка, 1988, 115 с.), що є першою в українській радянській історіографії спробою висвітлити створення великих книжкових колекцій.

У роботі Колесник рецензент виділяє три основні теми: історія бібліотеки Київського університету (подано схему розміщення книжок бібліотеки), Київської 1-ї гімназії та Колегії Павла Галагана (особливий інтерес, безперечно, становить розділ рукописів).

ДІБ по праву вважається координуючим центром в Україні в галузі історично-краєзнавчої бібліографії. До укладання покажчиків залучаються провідні науковці Академії наук України. Л.Ю.Ступак, провідний бібліограф ДІБ, ще раз звертає на це увагу наукової громадськості. Особливо спиняється вона і на підготовці покажчика «Історія інтелігенції Української РСР. 1917-1990 рр.».

Автор справедливо наголошує на печальній ситуації, яка і нині, на жаль, не змінилася: трудомістка і копітка праця бібліографів не досягає своєї мети, оскільки ті, на кого розраховані посібники, як правило, не можуть ними користуватися через украй обмежений тираж. 200 - 300 прим., зрозуміло, мізерний наклад.

Привертає увагу рецензія М.М.Бондара (1991, №1, с.154-155, рубрика «Критика та бібліографія») на монографію «Археология Украинской ССР: Библиогр. указатель. 1918-1980 / АН УРСР. Центр. научн. б-ка им. В.И.Вернадского // Сост. И.Г.Шовкопляс, Н.Г.Дмитриенко. - К.: Наук. думка, 1989. - 560 с.».

Аналізується фундаментальна праця, що є покажчиком літератури з археології України за понад 60 років. Посібник розбито на 11 розділів за схемою періодизації історії, прийнятою тоді у вітчизняній археології.

У розділі загальних праць в окрему рубрику виділено бібліографічні посібники. Назви багатьох праць, як підкреслює М.Бондар, доповнені географічними, хронологічними та іншими уточненнями. Іменний тематичний та предметний покажчики підготовлені на високому науковому рівні.

І нині, аналізуючи працю співробітників нашої Бібліотеки І.Г.Шовкопляса, археолога, бібліографа, д.і.н. і провідного бібліографа Н.Г.Дмитриенко, не можна не віддати належне повноті та всеохопності такого покажчика, вперше створеного в Україні.

Пізніше Іван Гаврилович Шовкопляс, об'єктивно оцінивши власну працю, а відгуки на неї були вельми позитивні, не тільки продовжив роботу в даному напрямі, а й удосконалив її.

Наступний випуск «Археології України. Бібліографічний покажчик 1981 - 1990 рр.» виходить у світ в Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського. На превеликий жаль, учений не дожив до втілення в життя своєї ідеї.

Протягом останніх восьми років в УІЖ матеріали бібліотечного спрямування не друкуються (інколи з'являються бібліографічні покажчики). Одна з причин, можливо, та, що в 1993 р. почав

виходити професійний науково-теоретичний і практичний журнал «Бібліотечний вісник», пізніше стали видаватися «Вісник Книжкової палати України», «Бібліотечна планета» (періодичний орган Національної парламентської бібліотеки). Але до 1993 р. було два роки мовчання. Що криється за цією неактивністю представників бібліотечного процесу - ще мають відповісти історики.

Факти наукового життя. Хроніка подій

Різдвяна та новорічна листівки ХХ ст. (з фондів Сектору естампів та репродукцій НБУВ)

«З Новим роком та Різдва Христовим!» — назва оригінальної виставки ілюстрованих поштівок (початок ХХ ст. — 1999 р.), що проходила в НБУВ і викликала непідробний інтерес у численних відвідувачів.

Традиція побажань з приводу цих свят у письмовій та усній формах належить до найдавніших, але тільки з появою ілюстрованої поштівки розширилися географічні межі привітань, які згодом набули масового характеру. В Україні подібна творчість спочатку розвинулась на західноукраїнських землях.

Зростання зацікавленості листівкою зумовило появу нової галузі промисловості, стимулювало фантазію художників-ілюстраторів. Так, за оригінальними творами львівського маляра Ярослава Потрака було видано вітальні поштівки: різдвяні, новорічні, великодні тощо. Серія різдвяних карток вийшла друком у 1912-1913 р. у Львові (видавець — Г.Гануляк). У них відбито багатогранну обрядову архаїку цих свят, майстерно зображено деталі народного побуту та звичаїв: веселу ватагу колядників біля хати, церковну службу в ніч на Різдво, родину за святковим столом, дідух - символ багатства, спокою, умиротворення та щастя.

Післяреволюційні роки — час загальної заборони релігійних свят і, як наслідок, різдвяні листівки зникають аж до 90-х років ХХ ст., поступаючися місцем новорічним вітанням.

Невелику, але винятково цікаву частину колекції поштівок НБУВ становлять новорічні листівки періоду Великої Вітчизняної війни. Вони не тільки слугували зв'язком між фронтом і тилом, а й часто містили патріотичні заклики. Сюжети, крім елементів традиційної новорічної символіки, відображають атрибутику воєнних

років: по засніженому полю танки мчать на Берлін, або старий 1944 рік відлітає у минуле на бойовому літаку, а новий 1945 — парашутом спускається на землю, тримаючи в руці лаврову гілку, символ перемоги. Невисокої поліграфічної якості, обмежені в колористичному вирішенні, ці поштівки все ж привносили у воєнну дійсність тепло, надію на мирне життя.

За оформленням листівок, виданих у 50 - 80-х рр., можна простежити вдосконалення матеріально-технічної бази видавництва, зростання професійної майстерності художників-ілюстраторів. З 70-х років відбувається подальше піднесення образної виразності, ускладнюється композиційна побудова.

Привертають увагу листівки, сюжет яких має елементи українського національного колориту (художниці Г.Горобієвська, Є. Миронова, З.Васіна).

Сучасні художники, по-новому осмислюючи вічну тему, створюють оригінальні за змістом сюжети. Вітальні листівки в їхньому виконанні позначені високим професійним рівнем, багатством фантазії, пошуками нових образів і композиційних рішень. Йдеться про доробок Н.Щоріної, Р.Цессіна, С.Іванова, В.Зарубіна, Л.Даниловської, Т.Лукомської, І.Биченка, Т.Зеленченка, Н.Коробової, А.Юхимця та ін. На маленькій художній площині майстри пензля творять цікаві графічні розповіді, а то й цілу поему з різдвяно-новорічної тематики.

У святкові дні ми вітаємо один одного, бажаючи щастя, здоров'я, миру та злагоди, а донести наші почуття, долаючи простір і час, допомагає вітальна поштівка.

*Тетяна Галькевич,
м.н.с. Сектору естампів та репродукцій НБУВ
Людмила Гутник,
бібліотекар 1-ої категорії того ж підрозділу*